

Επιστρέψαμε από τη Λάρισα ενώ το φως της ημέρας ήταν αρκετό, για να παρατηρήσουμε ένα μέρος της πόλης. Το μόνο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της είναι

η Σαλαμπριά, που εδώ είναι πλατύ και βαθύ ποτάμι και πλησιάζοντας στην πόλη μέσα από ένα κομμάτι δασωμένης κοιλάδας, κυλά κάτω από ένα μοναστήρι Δερβίσηδων, δύο μεγάλα Τούρκικα τζαμιά και αρκετές ομάδες ψηλών κτιρίων και, περνώντας από τον μελαγχολικό φράχτη ενός Τούρκικου νεκροταφείου, εξαφανίζεται και πάλι ανάμεσα στα δέντρα. Η έκταση και ο πληθυσμός της Λάρισας είναι πολύ σημαντικά και η εκτίμηση των 4.000 σπιτιών και 20.000 κατοίκων, που μου μετέφεραν, ίσως να μην απέχει από την πραγματικότητα. Το εσωτερικό της πόλης είναι άσχημο και άτακτο, οι δρόμοι είναι κακοφτιαγμένοι, στενοί και βρώμικοι, αλλά και στα σπίτια των κατοίκων διακρίνεται αυτή η ερειπιώδης όψη. Τα Παζάρια, που αποτελούν, ως συνήθως, το κεντρικό μέρος της πόλης, είναι μάλλον αδιάφορα όσον αφορά τα εμπορεύματά τους, που είναι προϊόντα της μεταποίησης. Περπατώντας στους δρόμους των προαστίων της πόλης, εξεπλάγην από τον μεγάλο αριθμό των νέγρων, που ήταν πολύ μεγαλύτερος απ' όσο είχα παρατηρήσει σε οποιαδήποτε άλλη Τούρκικη πόλη. Πολλοί από τους εξωτερικούς αυτούς δρόμους, λόγω της θέσης τους, είναι εκτεθειμένοι στις πλημμύρες της Σαλαμπριάς κι ένα χρόνο περίπου πριν την επίσκεψή μας στη Λάρισα λέγεται πως μερικές εκατοντάδες αγροικίες καταστράφηκαν από την αιτία αυτή, ενώ τα ερείπιά τους φαίνονται ακόμη σε πολλά σημεία. Οι κατοικίες στη συνοικία αυτή της πόλης είναι κατασκευασμένες στο μεγαλύτερο μέρος τους από πέτρα, ξύλο και πηλό, συνδυασμένα άτεχνα.

Ενδεχομένως τα τρία τέταρτα του πληθυσμού της Λάρισας αποτελούνται αποκλειστικά από Τούρκους, ενώ ο αριθμός των Ελλήνων και Εβραίων μαζί δεν υπερβαίνει τις χίλιες οικογένειες. Ένα συγκεκριμένο

τμήμα των Τούρκων κατοίκων κατέχει γη στα περίχωρα της πόλης και ζουν απ' αυτά, ενώ οι περισσότεροι είναι κολλήγοι αυτών των γαιοκτημόνων και ζουν σε διαρκή νωθρότητα, που είναι και το σύνηθες χαρακτηριστικό του έθνους αυτού. Το σύστημα αυτό της νωθής εξάρτησης δεν θα μπορούσε να υπάρξει εξίσου εύκολα σε μια κοινότητα, όπου είναι περισσότερο έντονες οι συνήθειες και επιδιώξεις της πολυτέλειας και του πολιτισμού. Αλλά ο Τουρκικός λαός (ίσως κι άλλοι Ανατολικοί λαοί), ενώ η εκπαίδευση και τα έθιμα τον κάνουν να αποστρέφεται όλη την κανονική δραστηριότητα της ζωής και σε μεγάλο βαθμό η αντίδρασή του είναι απάθεια, εντούτοις έχει μια μοναδική μετριοπάθεια σε πολλές από τις συνήθειές του και, αν δημιουργεί λίγα με την κοπιαστική εργασία του, πρέπει να παραδεχτούμε πως αυτό οφείλεται στη μικρή του κατανάλωση. Η δίαιτά του είναι απλή και συγκρατημένη, η πίπα, τα μπάνια και ο καφές είναι οι κύριες πολυτέλειες, αλλά και ασχολίες του. Η ενδυμασία του, αν και ακριδή, σπάνια χρειάζεται ανανέωση και η αξιοπρέπεια γενικά στην κοινωνία επιτυγχάνεται με πολύ μικρότερο προσωπικό κόστος, απ' όσο στις κοινότητες της πολιτισμένης Ευρώπης. Ίσως είναι δίκαιο να προσθέσουμε πως αυτό το αμοιβαίο πατρωνάρισμα κι εξάρτηση μεταξύ Τούρκων διαφόρων τάξεων οφείλεται εν μέρει στη θρησκεία τους, και έχει σαν αποτέλεσμα μια μερική κι εσφαλμένη καλοσύνη και δεν μπορεί να αφαιρεθεί εντελώς από την κλίμακα των εθνικών αξιών. Στις συνέπειές του, ωστόσο, είναι ασφαλώς μειονεκτικό για το χαρακτήρα και την ευημερία της κοινωνίας και, για να το αντιληφθούμε, δεν χρειάζεται παρά να συγκρίνουμε την εξωτερική εμφάνιση των πόλεων, στις οποίες το κατώτερο μέρος του

πληθυσμού αποτελείται από Μουσουλμάνους, με εκείνες που η αντίστοιχη τάξη αποτελείται από Έλληνες κι Εβραίους. Αν και η σχέση των δύο λαών είναι αφέντη προς σκλάβο, εντούτοις θα γίνει αντιληπτό πως όλα τα εξωτερικά γνωρίσματα της παρακμής απαντώνται σε μεγαλύτερο βαθμό στους πρώτους. Οι Ελληνικές πόλεις δίνουν γενικά την εντύπωση της δραστήριας και χρήσιμης ζωής και, εκτός από τις περιπτώσεις όπου ο πληθυσμός βρίσκεται κάτω από την τοπική καταπίεση, που είναι τόσο συνηθισμένη στην ακανόνιστη διακυβέρνηση της Τουρκίας, ο πληθυσμός φαίνεται να έχει κάποια άνεση στις κατοικίες, την ενδυμασία και τις συνήθειές του, που δεν είναι πολύ κατώτερες από εκείνες άλλων εθνών της νότιας Ευρώπης.

Στις πόλεις όπου κατοικούν κυρίως Τούρκοι, το εντυπωσιακότερο χαρακτηριστικό είναι μια αίσθηση ομοιόμορφης νωθρότητας και αδιάσπαστης μονοτονίας, που κυριαρχούν σε όλο το σκηνικό. Διασχίζοντας το δρόμο θ' ακούσεις λίγους ήχους ανθρώπινης φωνής. Γέρνοντας στον εξώστη του ή σε μαξιλάρια μπροστά στην πόρτα του, ο Τούρκος αναπαύεται σιωπηλός και ακίνητος σαν άγαλμα και προς στιγμή μπορεί να δικαιολογεί το χαρακτηρισμό ακόμη και της σκηρσίας ως αξιοπρέπειας. Οι μόνες του κινήσεις είναι να σηκώσει ή να κατεβάσει την πίπα του. Η μόνη του συζήτηση, αν συζητήσει καθόλου, είναι κάποια σύντομη φράση, που την απευθύνει σε χαμηλό και αργό τόνο σ' εκείνους που μπορεί να κάθονται δίπλα του, και στην οποία απαντούν με την ίδια επίσημη απάθεια. Ή μπορεί να συναντήσεις τους ανθρώπους αυτούς, καθώς πηγαίνουν προς τα λουτρά ή το τζαμί, να βαδίζουν με αργό, επιβλητικό και μετρημένο βήμα, ενώ σπάνια καταδέχονται να παρατηρήσουν τον ξένο που περνά δίπλα

τους. Από τη συμπεριφορά τους και μόνο, έχουν μια αξιοσέβαστη όψη, που ελάχιστα οφείλεται στις εσωτερικές αξίες τους. Αλλού η άγνοια είναι γενικά θορυβώδης ή άψυχη – στους Τούρκους μεταμφιέζεται σε βαρύτητα ή ακόμη και ευπρέπεια, που δεν διακρίνει απλώς τα άτομα, αλλά αποτελεί εθνικό γνώρισμα του λαού αυτού.

Ωστόσο, η γενική εικόνα της νωθρότητας είναι το χαρακτηριστικό που χτυπάει στο μάτι λιγότερο σε μια Τούρκικη πόλη και το πρόβλημα που παρέχει εικασίες πάνω στην προέλευση και ποικιλία του εθνικού χαρακτήρα, δεν μπορεί ν' αφήσει ανεπηρέαστο και το αίσθημα του παρατηρητή. Τα αποτελέσματά της φαίνονται εντονότερα στις εκφράσεις άγνοιας και παρακμής, που διακρίνονται παντού, στα σπίτια που καταρρέουν ελλείψει επισκευής, στις κατοικίες της κατώτερης τάξης, που δεν έχουν ανέσεις, τις βρωμιές που συσσωρεύονται στους δρόμους και δεν απομακρύνονται, και μια γενική έλλειψη των λεπτομερειών εκείνων που δάζουν σε τάξη και ευπρεπίζουν την κοινωνική ζωή. Ο ξένος θα εκπλαγεί σε χιλιάδες περιπτώσεις από την παράδοξη αντίθεση ανάμεσα στην εξωτερική εμφάνιση των Τούρκων και εκείνη των σπιτιών τους και, αφού παρακολουθήσει στο δρόμο μια αξιοπρεπή και καλοντυμένη φιγούρα, θα απορήσει βλέποντάς τον να μπαίνει σε ένα οίκημα, όπου επικρατεί αθλιότητα και φθορά. Τα κοινά χαρακτηριστικά των πόλεων που κατοικούνται κυρίως από Τούρκους, φαίνονται σε όλη τους την έκταση στη Λάρισα με διάφορες μορφές ενσχλήσεων και δυσμορφιών. Ένας δραστήριος πληθυσμός μπορεί να διορθώσει γρήγορα τα κακά αυτά, αλλά η αδράνεια των Τούρκων δεν μπορεί να μετατραπεί σε δράση, ακόμη κι όταν υπάρξει προσωπική τα-

λαιπωρία και ο καιρός αφήνεται να επενεργήσει χωρίς έλεγχο ή αντίδραση από ανθρώπινα χέρια.

Οι Τούρκοι κάτοικοι της Λάρισας κατηγορούνται από τους Έλληνες για ιδιαίτερα άγριες διαθέσεις κι εχθρότητα προς τη χριστιανική θρησκεία. Σε μια αρκετά σημαντική γεωγραφική εργασία στη Ρωμείκη γλώσσα* χαρακτηρίζονται ως «Μισόχριστοι εις άκρον, και θηριώδεις» και την ίδια κακή φήμη άκουσα να τους αποδίδουν συχνά στη διάρκεια συζητήσεων οι Έλληνες της περιοχής. Παρά την κάποια υπερβολή, ενδεχομένως υπάρχει κάποιος βαθμός αλήθειας στην άποψη αυτή, μια και το ακανόνιστο της εσωτερικής διακυβέρνησης της Τουρκίας ευνοεί τις τοπικές διαφορές, που διαφορετικά φαίνονται απίθανες λόγω του ομοιόμορφου χαρακτήρα των Τούρκων. Είχα ο ίδιος την ευκαιρία να παρατηρήσω τον τρόμο που αισθάνονται οι Έλληνες της Λάρισας για τους Τούρκους κατοίκους της πόλης. Το σπίτι του Αρχιεπίσκοπου Πολύκαρπου έμοιαζε με φυλακή ή κρυφό καταφύγιο: οι πόρτες που οδηγούσαν εκεί, ανοίγονταν πάντοτε με κάποια καχύποπτη αγωνία και μια έκφραση εγρήγορσης και έλλειψης εμπιστοσύνης διακρινόταν διαρκώς στους κατοίκους του αρχοντικού. Ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος σπάνια φεύγει από τον περίβολό του, φοβούμενος προσβολές αν τον δουν στους δρόμους της πόλης. Τη δεύτερη μέρα της διαμονής μας στο σπίτι του κι ενώ καθόμασταν μαζί του στο διαμέρισμά του, ένας Τούρκος με οργισμένη και εχθρική όψη μπήκε στο δωμάτιο, κάθισε χωρίς διατυπώσεις στον καναπέ, γέμισε την

* |Η «Γεωγραφία Νεωτεριχή» των Κωνσταντά - Φιλιππίδη.]

πίπα του και πήρε καφέ από τους υπηρέτες. Ο Αρχιεπίσκοπος βρέθηκε προφανώς σε δύσκολη θέση, αλλά δεν αντέδρασε. Μετά από ένα σύντομο διάστημα, έβγαλε ένα νόμισμα από το πορτοφόλι του, ενδεχομένως ένα τσεκίνι, και το έβαλε χωρίς να πει τίποτα στο χέρι του Τούρκου, που εξαφανίστηκε αμέσως. Κι ο Τάταρός μας ήταν εδώ εξίσου ενοχλητικός, όσο και στα Τρίκαλα, έμπαινε στο διαμέρισμα όποτε ήθελε, κάπνιζε την πίπα του κι έμπαινε στη συζήτηση χωρίς διαταγμό.

Ενδεχομένως η τοποθεσία της αρχαίας Λάρισας να ήταν κοντά στη σημερινή πόλη, και – αν έτσι είναι πράγματι – μπορούμε να υποθέσουμε πως η ακρόπολη, που αναφέρει ο Λίβιος*, βρισκόταν στο ύψωμα που κρέμεται πάνω από τη γέφυρα του Πηνειού. Στο σημείο αυτό βρίσκεται τώρα ένα μεγάλο τζαμί, του οποίου το πρόστεγο στηρίζεται σε κίονες από πιο αρχαία κτίρια. Είναι διατεταγμένοι με γνήσια Τουρκικό τρόπο, άλλοι έχουν ανεστραμμένο το κιονόκρανο να στηρίζει τον κορμό του κίονα, κι άλλοι με τη βάση εκεί όπου έπρεπε να βρίσκεται το κιονόκρανο. Σε ένα άλλο σημείο της πόλης παρατηρήσαμε τα υπολείμματα ενός αγάλματος από πολύ καλό μάρμαρο σαν γωνιακή πέτρα σε κάποιο δρόμο, καθώς και άλλες πέτρες με εμφανή τα ίχνη Ελληνικών επιγραφών, όλες τους όμως δυσανάγνωστες από τη φθορά του χρόνου.

* Βιβλ. xliii, κεφ. 67.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ – ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΕΙΣ ΤΟΥ ΒΗΛΑΡΑ – ΑΛΛΗ ΜΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΒΕΛΗ ΠΑΣΑ – ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΔΙΑΔΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΛΑΡΙΣΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Το βράδυ της δεύτερης μέρας της παραμονής μας στη Λάρισα οι τρεις γιατροί ήρθαν στο σπίτι του Αρχιεπισκόπου, όπως τους είχε ζητήσει ο Βελή Πασάς, για να μου δώσουν το πλήρες ιστορικό των παθήσεών του και της θεραπευτικής αγωγής που είχαν εφαρμόσει ως τώρα. Η εξιστόρηση κράτησε σχεδόν δυο ώρες, από τις οποίες το μεγαλύτερο διάστημα το κατανάλωσε ο Σενιόρ Θερειανός με την πομπωδώς ρητορική αφήγησή του, τις πολλές επαναλήψεις και την πληθώρα μεγάλων λέξεων. Οι άλλοι δυο γιατροί ήσαν λιγότερο μεγαλόστομοι στην αφήγησή τους και μου είπαν ακριβώς αυτά που ήθελα να μάθω. Η ιατρική μας απασχόληση τέλειωσε για το βράδυ εκείνο, ο Θερειανός έφυγε, ενώ ο Βηλαράς κι ο Λουκάς έμειναν για να δειπνήσουν στον Αρχιεπίσκοπου. Στη συντροφιά μας ήρθε κι ένας Έλληνας ιερέας: συζητήσαμε πολύ και κρατήσαμε τις πίπες μας αναμμένες ως αργά.

Την επομένη, που ήταν Κυριακή, είχαμε την ευκαι-